

ԳԻՆԱ ՌԱՆԻՅՁԻՉ — ԲՈՇԱՅ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒՅԻ

Վ.Լ.ԻՍԼՈՅԿԻ-ԻՅ ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՅԵԱՆ

Aus dem inneren Leben der Zigeuner.
Ethnologische Mittheilungnn, von Dr.
Heinrich Wlislocki.

Գիտնական Վլիսլոցկու այս գիրքը՝ բոշաների դիցաբանութեան, հաւատալիքների և նախապաշարմունքների մի հարուստ հաւաքածու է, որ մասնագիտական նշանակութիւն ունենալով, չենք ուզում քաղածօրէն այստեղ դնել, մինչ նոյն աշխատութեան վերոյիշեալ բանաստեղծուհուն վերաբերեալ մասը, բերում ենք մանրամասնօրէն:

Այդ բոշայ կնոջ տարօրինակ կեանքը մեծ լոյս է սփռում եւրոպական բոշաների իրաւաբանական յարաբերութիւնների վերայ և, ինչպէս կը տեսնէ ընթերցողը, մեզ հայերիս համար մի առանձին հետաքրքրութիւն ունի, քանի որ այդ բոշայ-Սաֆօն իւր սկզբնական կրթութիւնը ստացել է հայի ձեռքով և հայոց ուսումնարանում և թերեւ առանց այդ կրթութեան նա կորչէր ինչպէս մի տգէտ և անյայտ անդամ թափառաշրջիկ բոշաների:

Այս տաղանդաւոր և անբաղդ կնոջ կեանքը լի է այնպիսի եղերական դէպքերով, որոնք կարող էին վիպասանին առատ նիւթ մատակարարել:

Գինա Ռանիյչիչը եթէ ուրիշ ազգութեան պատկանէր, եթէ նա ուրիշ պայմանների մէջ ապրէր, նորա գեղեցկութիւնն ու դաստիարակութիւնը իւր կեանքի անէծքը չէին դառնայ, և թերեւ նորա տաղանդը այդպիսի մեծ համբաւ չը հայթայթէր: Նորա թո-

դած 250 բանաստեղծութիւնների մէջ արտայայտուած է նորա ամբողջ կեանքը իւր բոլոր տանջանքներով, անգոր կռուով, դառն հիասթափումով և փշրուած յոյսերով:

Ունդարիայի յեղափոխութեան ժամանակ Գինա Ռանիչիչը իւր ցեղի հետ Խորւատիայից փախչում էր Սերբիա: Մոլորւելով և յետմնալով իւր ազգականներից, որոնք գողութեան համար հալածւում էին թուրք զինւորներից, նա տասներեք տարեկան ժամանակ ընկաւ հայ վաճառական Օւակիմ Դալենեսի (?) տունը, որ այն ժամանակ ապրում էր Բէլգրադում, բայց շուտով Գինայի հետ այնտեղից վերադառնալէն հայրենի Կ. Պոլիս քաղաքը:

Խնչպէս երեւում է, Դալենեսը սիրեց բոշայ աղջկան: Այդ աղջիկը Կ. Պոլսում սկսեց յաճախել հայոց ուսումնարանը և, բացի դորանից, նորա հայ խնամակալը նորա համար գերմաներէնի ուսուցիչ հրաւիրեց, որը երեք տարի պարապեց նորա հետ:

Գինայի դաստիարակը ամուրի էր և ապրում էր իւր ամուրիեղբոր Գաբրիէլի հետ, որը նոյնպէս հասակաւոր էր: Մի անգամ Գաբրիէլը Գինային առաջարկեց, որ իւր կինն ու տան ընկերուհին դառնայ Գինան համաձայնեց, գերմաներէնի ուսուցչին արձակեցին, և Գինան դարձաւ տանտիրուհի: «Մարդս, ինչպէս նա անւանում էր Գաբրիէլին, մարմնացած բարութիւն էր. և նա այս ծերուկի մօտ իրան բոլորովին բաղդաւոր էր համարում:

Այս ժամանակ ահա նա սկսեց բանաստեղծութիւններ գրել հայերէն, թուրքերէն և բոշայերէն:

Գինայի ամուսնական բաղդաւորութիւնը խանգարեց մի երիտասարդ ալքանացու պատճառով, որը սիրահարեց գեղեցիկ զնչուհու վերայ, որին իւր մարդը զուգում և զարդարում էր արեւելեան ճոխութեամբ:

Ալքանացին, որի անունը Գրիգոր Կորոշան էր, մի անգամ մտաւ Դալենես եղբայրների տունը, և Գինայի հետ հետեւեալ խօսակցութիւնն ունեցաւ. «Քո մարդը քեզ պապ կարող է լինել, եթէ դու ապրել ես ուզում, այժմեանից ինձ հետեւիր, որովհետեւ սուրբ թանը հրամայել է այսօր կոտորել բոլոր հայերին»: Եւ Գինան հետեւեց «կիպետարին» — ինչպէս ինքն էր անւանում այդ ալքանացուն, — մերժելով այն ճոխութիւնը, որ նա վայելում էր Կ. Պոլսում:

և իւր կեանքը կապելով մի անծանօթ մարդու հետ, որի ով կամ ինչ լինելը չէր ճանաչում: Կ. Պոլսից փախչելու երկրորդ օրը ալբանացին նորան յայտնեց, որ եթէ վերադառնայ իւր մարդու տունը, իսկոյն նորան կը ձերբակալեն և կը տան իշխանութեան, որովհետեւ երկու Դալանես եղբայրներին էլ գտել են սպանւած այն սենեակում, որտեղ իրանց գանձերն էին պահուած և այդ սպանութեան կասկածը ընկնում է Գինայի վերայ:

Իրաւի 1851 թ. Պոլսում սպանւել և կողոպուել էր հայ վաճառական Գաբրիէլ Դալանեսը, բայց թէ ով էր սպանողը, քննութեամբ չի յայտնւած:

Այս հանելուկի վերայ մի քիչ լոյս են սփռում, այդ ժամանակամիջոցի վերաբերեալ, Գինայի մի քանի բանաստեղծութիւնները. բերում ենք նոցանից մինի թարգմանութիւնը, որ կարծել է տալիս, թէ Գինան ճանաչում էր իւր մարդու սպանողին¹⁾: Քիթեռների պէս, որ սաւառնում են Բալկանի վերայ, սաւառնում են իմ ցանկութիւնները և ես երբէք չեմ կարող յագեցնել նորանց: Երեխայի պէս իմ ուրախութիւններս վաղանցիկ են և դժբախեն, որ ժպիտ են առաջացնում: Ո՛չ, իմ ժպիտս առաջանում է վշտից և կարօտից:

Քիթեռների պէս, որ սաւառնում են Բալկանի վերայ, սաւառնում են մոքերս և թափանցում են ամուսնուս արիւնշաղախ կուրծքը, և այնտեղից, ինչպէս որ որդներ, սողում են իմ սրտի մէջ, և ոչ ոք աշխարհիս երեսին չի կարող նոցա հալածել այնտեղից:

Սիրում էր թէ ոչ բանաստեղծուհին իւր առաջին մարդուն, բայց շատ բանաստեղծութիւններից երևում է, որ նորա մասին ունեցած չիղողութիւնները նա իւր հետ Ալբանիա էլ տարաւ, ուր

¹⁾ Շատ հաւանական է, որ այդ երգի ընագիրը հայերէն լինի. քանի որ, ինչպէս ցատնում է գիտնական Ալիսոյցիին, նա հայերէն էլ գրելիս է եղել բանաստեղծութիւններ: Շատ հետաքրքրական է, թէ մնացել են արդեօք այդ տաղանդաւոր կնոջ հայերէն բանաստեղծութիւնները: Պոլսեցի հայ գրագէտների վերաւ բարոյական պարտք կայ հաւաքել այդ կնոջ բանաստեղծութիւնները, որ անտարակոյս ընտիր բաներ պիտի լինեն, և լուսաբանել նորա կեանքի այն շրջանը որ անց է կացրել հայոց ուսումնարանում և շրջանում:

նա գնացել էր «Կիպետարի» հետ և որտեղ կատարուում էին նորա ամենաշնչին ցանկութիւնները «Կիպետարի» ձեռքով:

Ագրիանոպոլիս զալուց յետոյ ալբանացիին վարձւեց մի վաճառականական ընկերութիւնից, որի անդամներին նա ձիով պիտի ուղեկցէր Սերբիա, Բոսնիա և ունդարական սահմանը: Գինան միշտ ուղեկցում էր նորան այս դժւարին և վտանգաւոր ճանապարհորդութիւններին, թէև դիտէր, որ իւր սիրեկանը ալբանացի աւազակային խմբի հետ սերտ յարաբերութիւն ունի, որ երևում է հետեւեալ՝ հաւանականօրէն դառն մտածութեան բոսկէներում զրաժքանաստեղծութիւնից:

«Երբէք քեզ չեմ պատկանել, ինչպէս որ արեւը պատկանում է երկնակամարին. քեզ չեմ սիրել և չեմ սիրում, թէև քեզ արբեցրել եմ երջանկութիւնով:

«Աստ, տեսի՛ր ես դու դանակը, արիւնշաղաղ դանակը: Ի՞նչպէս տեսած չը լինիս, քանի որ դու աւազակների հետ ես ընկերանում:

«Սէրը չէ որ կրծում է քո սիրտը և լցնում է նորան տանջանքով ու դողով. նորան կրծում է ամուսնուս արիւնը, որ իւր արեւը սևացրեց երկուսիս համար:

«Առաջ դու խաբեբայ էիր, իսկ այժմ մարդասպան դարձար:

Դանակը ինձ այն մարդկանց ստրուկ դարձրեց, որոնց ձեռները պղծւած են արիւնով:

Դառն հեգնութիւն են շնչում բանաստեղծուհու մի քանի ոտանաւորները, որոնցից կարելի է եզրակացնել, թէ «մարդը» սպանւել է իւր զիտութեամբ և ալբանացիին փախել է նորա հետ կողոպտելով մարդու զանձերը: Ճշմարիտ է, որ «Կիպետարի» ձեռքերը մաքուր չէին: Ինքը Գինան պատմել է Վլիսլոցկուն, որ ալբանացիին աւազակների ձեռն էր տալիս այն հարուստ վաճառականներին, որոնց պահպանութիւնը իրան էր յանձնւած:

Նոցա սպանում կամ կապտած գցում էին ճամբու վերայ, իսկ նոցա փողերն և ապրանքը թաղցնում էին ալբանական լեռներում: Այդպիսի քաջագործութիւններից յետոյ «Կիպետարը» իւր սիրուհուն պարզեւտրում էր շուայլ ընծաներով և ինչպէս երևում է, նորան չափազանց սիրում էր:

Այս արկածներով լի կեանքը Գինային, որպէս օտարոտի և բոշաց կնոջ, դուր էր գալիս, բայց մշտական վտանգն ու կռիւները դուր չէին գալիս նորա խաղաղասէր բարոյական բնավորութեանը և նա շատ անգամ խնդրում էր իւր սիրեկանին Պոլիս դառնալ։ Ալբանացին, ի հարկէ, նորա ցանկութիւնը չը կատարելու հիմնական պատճառ ունէր։

Երկու տարուց յետոյ Գինան մտադրեց ծածուկ փախել նորանից, բայց ալբանացին իմացաւ նորա մտադրութիւնը և ծանր վիրաւորեց Գինայի աջտը։ Այդ վէրքի սպին նորա վերայ մնաց մինչև մահը։

Այս դէպքից յետոյ նա հաշտեց այն ժամանակ, երբ ալբանացին խոստացաւ Սերբիա դնալ և բերել իւր սիրուհու ծնողներին։ Գնալիս ալբանացին իւր սիրուհուն երեք ամսով ծախեց մի ունգարացու, որ ապրում էր Ադրիանապոլսում։ Այս վարմունքը ըստ երևութին Գինային բոլորովին չը վշտացրեց։ Այն ժամանակներում ալբանացիք սովորութիւն ունէին առժամանակ ծախել իրանց կանանց ստրկուհիներին։

Բայց Վիպետարը՝ Գինային փող էր տալիս նորա ունգարացու մօտ մնացած ժամանակն էլ։

Իւր ժամանակաւոր մարդու տանը անհաստատակամ բոշան սիրահարեց մի «սպիտակ մարդու» վերայ, որի անունը նա երբէք մէկին չ'ասաց։ Նորան նւիրած երգերում նա նորան անւանում է իւր միակ իսկական սէրը, որ սակայն չէր խանգարում վերջերում կրկին անգամ յայտնելու իւր բորբոքուն սէրը Վիպետարին։

Կորստից պահւած նորա ոտանաւորները չորեքտողեան են, որոնց մէջ նա երգում է սէրը. բայց երգում է ոչ ընտիր և գովասանական մոքերով. սիրահարներին նա անւանում է չլիմարներ, որոնք ամեն մի խոզի երամակում սիրուհու պատկերն են տեսնում։ Սորանից յետոյ Գինան երկար ժամանակ բանաստեղծութիւն չէր գրում, որովհետև վրայ հասան մռայլ, դառն հիասթափումով լի օրեր։

Մի խաչտառակ դէպք ունգարացուն ստիպեց, որի մօտ կեւում էր Գինան, դուրս անելու նորան իւր տանից։

Գինայի պատմելով դորա պատճառը այն հանգամանքն էր, որ

մի «պարոն», որ ամեն օր յաճախում էր ունգարացու տունը, (պէտք է կարծել, որ դա այն «սպիտակ մարդն է», որին նւիրած են այն բորբոքուն բանաստեղծութիւնները) գողացաւ Գինայի փողերն ու շորերը: Մնալով աղքատ և անապաստան, Գինան մի քանի շաբաթ թափառում էր Ադրիանուպոլսի փողոցներում և վերջապէս վճռեց որոնել իւր «Վիպետարին»:

Բարեբաղդաբար նորան գտաւ Ադրիանուպոլսից ոչ հեռու, որ վերադառնում էր նորա բոլոր ազգականների հետ, որոնց յետեւից նա Գինայի խնդրով գնացել էր Սերբիա:

Հանդիպումը ըստ երեւոյթին այնքան էլ սիրալիր չէր. Գինայի ազգականները իրանց անյագ բոշայութիւնով արդէն ձանձրացրել էին ալբանացուն:

Բոշաների ցեղը Ադրիանուպոլսի մօտ բանակ դրեց և սկսեց ապրել «Վիպետարի» հաշտփ: Բայց ալբանացին շուտ ձանձրացաւ այդ պարապ մարդկանց կերակրելուց և սկսեց պահանջել, որ Գինան յետ ուղարկի բոշաներին Սերբիա: Սիրեկանների յարաբերութիւնները վատացան և վերջապէս բոշաները ստիպւեցան հեռանալու: Բայց նոքա Գինային բամբասանքներով կռեցնելով ալբանացու հետ, տարան իրանց հետ: Սակայն առաջուց նոքա այնքան փող և թանկագին ընծաներ կարողացան կորզել ալբանացուց, որ հայրենիք վերադառնալով 600 խող գնեցին: Գինային նոքա տարան այն հաշտփ, թէ «Վիպետարը» կը կարօտի և կը գայ Սերբիա նորա հետ ապրելու, ուր ծնողները կրկին կ'օյտուեն նորա առատաձեռնութիւնից:

Բայց այդ ենթադրութիւնը սխալ դուրս եկաւ. «Վիպետարը» այլ ևս չը վերադարձաւ իւր սիրուհու մօտ: Գինայի կեանքում մեծ փոփոխութիւն առաջացաւ. նա կատարեալ գերի դարձաւ բոշաների մօտ, որոնք նորան ակներեւ ծախում էին և աչք չէին հեռացնում նորանից դեռ յուսալով, թէ ալբանացուն կը գրաւեն: Գինան իսկական գերի էր և վերջերը իւր կեանքի այդ շրջանի մասին խօսելիս նորան նկարագրում է ամենամոլթ գոյներով:

Այդ ժամանակները նա մօտ քսան և երեք տարեկան էր. և նորա գեղեցկութիւնը իւր կատարելութեանը հասաւ:

Նորա նախընթաց կեանքն էլ լի էր արկածներով, իսկ այժմ

սկսւեց անվերջ, ճոխութիւնից աղքատութիւնը, փալլեց մթութիւնը տանող, փոփոխութիւնների շարքը, մինչև որ վերջապէս նա սաստիկ աղքատութեան մէջ ընկաւ:

Զարմանալին այն է, որ այդ ժամանակ նա ոչ մի բանաստեղծութիւն չի գրել: Երբ նորանից հարցրին դորա պատճառը, նա պատասխանեց. «խոզերի մէջ ապրելով, ես բանաստեղծութիւն յօրինելու կարողութիւն չունէի. միևնոյն ժամանակ մտածում էի միայն, թէ ինչպէս վերադառնամ Ալբանիա: Բաժանման ժամանակ նորա սէրը դէպի «Վիպետարը» բոբբոքւեց նոր ուժով, և նա չարչարուեմ ու նեղուեմ էր ազատութեան համար: Սոցա վերայ աւելացաւ նաև հիւանդութիւնը:

Գանի որ բոշաները փող ունէին, նորա հետ բաւականին լաւ էին վարուեմ. բայց երբ որ «Վիպետարի» փողերը հատան և Գինան չէր կարողանում նոցա համար եկամուտի աղբիւր դառնալ, նորա դրութիւնը անտանելի դարձաւ: Նոքա անամօթաբար իրանց պահանջներն էին անում. եղբայրները կողոպտեցին նորա թանկագին շորերն ու զարդերը և նա հիւանդացաւ ու բարոյապէս ծնշած իւր արիւնակիցների մօտ ապրում էր աղքատի պէս: Մինչև անգամ նորա մայրը կարծես իւր յոյսերը աղջկայ գեղեցկութեան վերայ էր դնում, որովհետև նա վերջապէս զանգատեց իւր ցեղին, որ Գինան գիտէ «Վիպետարի» տեղը, բայց չի ուզում յայտնել, որ աղգականները նորանից ընծաներ չը կորզեն: Բանը հասաւ ցեղի արիւնացեղ երկպառակման. Գինայի կուսակցութիւնը յարձակեց նորա ազգականների վերայ և խաղաղութիւն կայացաւ այն պայմանով, որ Գինայի հորեղբօր որդիներից մինը, Պետրոս Ռանիչչիւը (որ սիրահարուած էր Գինայի վերայ) զնար «Վիպետարին» զտնելու և համոզելու, որ վերադառնայ Գինայի մօտ, կամ ստիպէ, որ փող ուղարկէ նորան: Բոշաները դորանով առժամանակ հանդարտւեցան և Պետրոս Ռանիչչիւը զնաց Ալբանիա, որտեղից այլ ևս չը վերադարձաւ: Հաւանականօրէն ալբանացու սուրը վախճան դրեց նորա պահանջներին:

Գինան թէև նախատեսնում էր այդ փորձի անյաջողութիւնը, բայց այնպէս էր ցոյց տալիս, որպէս թէ յոյս ունի իւր սիրեկանի դարձին և դորանով այնպէս վարպետութեամբ խաբեց բոշաներին,

որ նորա աւելի ազատ թողին նորան և թույլ էին տալիս, որ առանց ուղեկիցների բանակից հեռանայ մօտակայ գիւղերը:

Գորա շնորհիւ և իւր միւս հորեղբօր որդու օգնութեամբ նա վերջապէս կարողացաւ փախչել ազգականներից: Հանգամանքները օգնեցին նորա փախուստին և հետամուտ եղողները չը կարողացան հասնել նորան: Նա վերջապէս, կարծես ծանր երազից յետոյ մի քիչ թեթեւացած, հնչեց և փախուստի ժամանակ գրած ոտանաւորներում յաւիտեանս հրաժարւում է իւր հայրենիքից:

«Թող քեզ աստուած պահպանէ, մերժւած, անապատ երկիր, ուր այդքան քիչ ուրախութիւն, իսկ վիշտ, աւաղ, այդքան շատ կայ: Երբէք, դո՛ւ, բոշա ժողովուրդ, չես դայ իմ գերեզմանին այցելութեան, չես օրհնի ինձ այնտեղ, ուր պիտի գտնեմ յաւերժ հանգիստ», ասում է նա ի միջի այլոց իւր բանաստեղծութիւնների մէջ: Այս ժամանակամիջոցում նա մօտ քսան ոտանաւոր է գրել, որոնց մէջ իւր ցեղն անւանում է «սե ազուա» և իւր սիրելու մօտալուտ տեսութեան առթիւ, Ալբանիայի սպիտակ լեռների մէջ, բռն ջանկութիւն է յայտնում:

Երկար ժամանակ ղրկանք ու կարիք կրելով նա թափառում էր Ալբանիայում Վիպետարին՝ որոնելով, բայց ոչ մի տեղ նորա հետքն անգամ չը դուռ: Այս ժամանակում գրած նորա բոլոր բանաստեղծութիւններից բղխում է ատելութիւն դէպի մարդիկ և զանգատ բաղդի վերայ: Նորանից մի երկար ոտանաւորի մէջ, որ ուղղւած է ալբանացիներին, յուսահատութիւնը նորան թելադրում է այս ազգի, մանաւանդ նորա կանանց վերայ, ամենադառն զրպարտութիւն, որոնք հաւանականօրէն գեղեցիկ ալբանացու նախկին սիրուհուն հանդիպում էին ոչ այնքան բարեկամաբար: Վերջապէս Գինան մի տեղեկութիւն ստացաւ, որ նորա Վիպետարը, անտարադոյս աւազակութեան համար հալածւելով թուրքաց զինւորներից, փախել է Խտալիա մի նորատի ալբանուհու հետ: Այս լուրը այնպէս ազդեց Գինայի վերայ, որ նա խելագարւած վազում էր փողոցներով և յարձակւում ալբանների վերայ: Նորան ծեծում էին, և մի կուտւմ, որ ծագել էր նորա խելառութիւններից, կտրեցին նորա ձախ ձեռքի մեծ մատը: Նա խոստովանում էր իւր վերջին պատմութիւններում, որ այն ժամանակ ինքը բոլորովին խելագար էր:

Վերջապէս յոգնատանջ, վիրաւոր և հիւանդ նա մի կերպ հասաւ ծովափ, Իտալիա ընկնելու յուսով։ Նորա անհաստատակամ, անհանգիստ բնաւորութիւնը, անբաւական ձգտումը մի անհասանելի բանի, արտայայտուեւ է հետեւեալ բանաստեղծութեան մէջ, որ գրել է Իտալիա գնալուց յետոյ։

«Ձարագուշակ վիշտը ամբողջ կեանքումս հետեւում է ինձ քայլ առ քայլ. և Աստուած ո՛չ մի տեղ չը տւեց ինձ ուրախութիւն ու հանգիստ։ Ամեն բան ինձ գրաւում է դէպի հեռուն... դէպի անծայր հեռաւորութիւնը բացց այն, ինչ որ որոնում եմ, չեմ գտնում ո՛չ մի տեղ։

«Թէ սարի վերայ եմ,— ինձ գրաւում է ձորը, թէ մարգերի վերայ եմ,— քարշում է պայծառ աղբիւրի խորքը։ Նիթէ ես ասող լինէի, որ փայլում է գիշերային կամարում, անչափ ցանկութիւնս պիտի լինէր պայծառ լուսին դառնալ։

«Նիթէ ես Բալկանեան շղթայի վերայ բուսած փարթամ վարդ լինէի, պիտի նախանձէի այն ոսկուն, որ գտանւում է նորա սրտում։ Նրկարանում եմ ձանձրալի ընկնելու, մինչև քեզ հետ տեսնելու։ Բացց նորա մասին մտածելիս ես ալեկոծւում եմ ուրախութիւնով և երկիւղով։

«Ելը զմեռ դու արդե՞ք, չե՞ս գալ արդե՞ք, չը գիտեմ ինչ պիտի պատահի ինձ։ Նս էլ չեմ կարողանում հասկանալ ինձ, ուրիշն էլ չի կարող հասկանալ ինձ երբէք։ Քեզանից հեռու,— սիրտս պատառւում է քեզ համար. նստած ես դու մօտս,— ես պատրաստ եմ քեզ արհամարհելու։

«Եկիտեալին» որոնելիս՝ հարաւային Իտալիայում շրջելու ժամանակ՝ նա ծանօթացաւ մի հարուստ ուսմանացի հրէայի հետ, որի անունն էր Նակօֆ Գորշտէյն. այնուհետեւ ալբանացու հետ ունեցած կապերը կտրւեցան առ միշտ։ Գորշտէյնը սաստիկ սիրեց գեղեցիկ և կրթած բոշային և մինչև մահ նորան հաւատարիմ մնաց։ Դա, Գինայի նկարագրութեամբ, ո՛չ միայն հարուստ վաճառական էր, այլ և կատարեալ կրթութիւն ստացած մի մարդ։ Ունենալով հարուստ մատենադարան, նա իւր բոլոր ազատ ժամանակը անցնում էր կարդալով։ Նա մասնաւորապէս սիրում էր գերմանացոյց նորագոյն գրողներին, որից այդ ճաշակը անցաւ Գինային։ Այդ

մարդու ազդեցութեան տակ Գինան մի քանի բոշայերէն նկարագրութիւններ և պատկերներ գրեց, որոնցից երեքը նորան մեծ հռչակ կարող են լինել:

Յաճախ գործերի պատճառով Գորշտէյնը գնում էր հիւսիսային Աֆրիկա և երբեմն իւր հետ վերցնում էր Գինային: Այնտեղ Գինան հանդիպեց Աֆրիկայի բոշաներին, որոնց նա առաւտ պարգեւատրում էր. բոշայի արիւնը իսկոյն երևում էր, չը նայելով այն նեղութիւններին, որ նա քաշել էր իւրայիններից:

Գորշտէյնի հետ անցկացրած հինգ տարին նորա փոթորկալի կեանքի միակ բաղդաւոր ժամանակն էր: Բաց քանաստեղծուհու բոշայական բնաւորութեան շնորհիւ այդ պայծառ ժամանակի վերացով էլ մի սև ամպ սահեց: Գորշտէյնը աֆրիկացի բոշաներից զեղեցիկ պատանի Պետրոս Կանդալատարին ծառայ վարձեց, որը իւր տիրոջ բացակայութեան ժամանակ վայելում էր իւր տիրուհու չատուկ ողորմածութիւնը: Բոշաների բարոյականութեամբ ¹⁾ այստեղ ոչ մի գաղափարոնքի բան չը կար, բաց Գորշտէյնը այս բանին ուրիշ կերպ նայեց: Մի օր, Աֆրիկայից վերադառնալուց յետոյ, արձակեց ծառային լաւ վարձատրելով և առանց որ և է նկատողութեան: Գինան այդ իմանալով, սաստկապէս պահանջեց, որ բոշա ծառային վերադարձնեն: Դա աւելի ևս արմատացրեց Գորշտէյնի կասկածը, որ առիթ տւեց քանաստեղծուհուն անբարոյականութեան համար անարատելու:

Նոյն գիշերը Գինան անյայտացաւ, իսկ երրորդ օրը նաւատիները նորան հանեցին ծովից անշնչացած և բերին Գորշտէյնի մօտ: Այդ դէպքից յետոյ Գինան ջերմեց և երբ մի քանի շաբաթից յետոյ նա վերկացաւ հիւանդութիւնից, «իւր ճակատագրական զեղեցկութեան, — ինչպէս ինքն էր պատմում, — հետքն էլ չը քնաց: Նա անյայտացաւ ինչպէս մի ծանր երազ և հայելու մէջ նա տեսնում էր մի բոլորովին սովորական կնոջ»:

Նորա առաջին զգացմունքը այն վախն էր, թէ Գորշտէյնը այժմ չի սիրի իրան, և այդ զգացմունքը զեղեցաւ այն բանա-

¹⁾ Տես մեր լուսածը «Հալ-բոշաներ»-ի բարոյականութեան մասին. «Մուրճ» № 7, 8, 9. 1892 թ.

ստեղծութիւնների մէջ, որոնց տակը նա ստորագրում էր. «Տգեղ Գինա»:

Այդ երկիւղը ըստ երևոյթին զուր էր: Բայց բաղդը նորան ուրիշ աւելի ծանր հարւած էր վիճակել: Մի անգամ Աֆրիկա ծանապարհորդելիս Գորշտէյնը հիւանդացաւ և բժիշկների խորհրդով պիտի բնակէր Կ. Պոլսում: Այնտեղ ազգականները համոզում էին Գորշտէյնին, որ նա հեռացնէ գնչուհուն, բայց նա լսել անգամ չէր ուզում այդ բանը:

Այնուամենայնիւ Գինային հեռացրին և միայն հիւանդի խիստ խնդիրքի շնորհիւ ամեն օր թոյլ էին տալիս Գինային մտնելու նորա մօտ մի քանի րոպէով:

Գինան զգում էր, որ իւր դրութիւնը անտանելի է այդ տանը: Այդ բաւական չէր. Գորշտէյնի մահից յետոյ նորա ազգականները բացարձակ յայտնում էին իրանց կասկածը, որ Գինան թունաւորել է նորան, որ շուտով օգուի այն ժառանգութիւնից, որ կտակել էր նորան հանգուցեալը: Կարելի է երևակայել, թէ այս անարդար մեղադրանքը ինչպէս պէտք է ներգործէր գնչուհու կրակոտ հոգու վրայ:

Նա իւր վիշտն ու բարկութիւնը թափեց մի երկար ոտանաւորի մէջ, որտեղ ասում է թէ, նորան ղցելը կոխեցին, բայց նա ցեխի մէջ էլ չի դադարում մարդկանց արհաւիրել և նոցա վերայ ծիծաղելու:

Այսպէս թէ այնպէս Գորշտէյնի մահից յետոյ Գինան մեղադրւելով թունաւորելում՝ բանդարկւեց: Թէև հանգուցեալի մարմնի դատաստանական քննութիւնը ապացուցեց նորա անմեղութիւնը, բայց նա այնուամենայնիւ չ'ազատուեց բանդից, որովհետև Գորշտէյնի ազգականները մեղադրում էին, թէ նա զողացել և պահել է ժառանգութիւնը: Երեք ամիս շարունակ բանաստեղծուհին տանջւում էր բանդում, մինչև որ իւր վերայ բարդած բոլոր ամբաստանութիւններից բոլորովին արդարացաւ:

Այնուհետև նորան պաշտօնապէս յանձնեցին Գորշտէյնի կտած տասը հազար դուկատը և նա այդ փողերը տեղաւորեց մի հայ բանկիրի մօտ:

Դարձեալ Գինան, թէև հարուստ, մենակ մնաց աշխարհում:

Շատ անգամ նա պատրաստում էր հեռանալ Կ. Պոլսից, բայց չէր կարողանում բաժանել իւր սիրեկանի շիրիմից: Այդ ժամանակաց նորա ոտանաւորները բուրում են մենակութեան կարօտալի զգացմունք և տխրալի հայեացք իւր անցեալի վերայ: Իւր անբազդութեան համար նա ինքը մեղադրում է իւր «անհանգիստ բոլորական արիւնը», իւր թառաշրջիկ կեանքի սիրահար լինելը, իւր մշտական ձգտումը դէպի անորոշ հեռուն, և իրան նմանեցնում է թռչնակին, որ չը գիտէ ոչ սահման և ոչ վերջ:

Սակայն Գինան դարձաւ իւր հարստութեամբ Կ. Պոլսի «հետաքրքրաշարժ» կանանցից մինը. զանազան արկածախնդիր մարդիկ սկսեցին քաշ գալով նորա ողորմածութիւնը հայցել: Սկզբում Գինան փակ կեանք էր վարում և օրերը անցէր կացնում լացով կամ քնած: Սակայն դա երկար չը տևեց. մէկ ու կէս տարուց յետոյ նա իւր փողերը հանեց հայի բանկից և զնաց Սերբիա ազգակոն բոշաների մօտ:

Բայց «Թաւիշ և մետաքս հագած կիներ» նոցա մօտ երկու օր միայն հիւր քնաց և ազգականներին հազար դուկատ բաժանելով, զնաց Պարիզ: Գորշտէյնը նորան շատ էր պատմել Պարիզի կեանքից և նա ցանկանում էր ճաշակել այդ նոր տպաւորութիւնները:

Պարիզի աղմկալի և բազմատարազ կեանքը օտարոտի բանաստեղծուհու իսկ ճաշակովն էր և նա շուտով մի խումբ կասկածելի անցեալով երկրպագուներ գտաւ: Գինան դոցանից ոչ մինի հետ սերտ յարաբերութիւն չունէր և բաւականանում էր նորանով, որ նոցանից սովորում էր, թէ ինչպէս պէտք է կեանքը վայելել: Մէկը միայն, մի տրանսիլանացի, գտաւ նորա սրտի բանալին վերջ ի վերջոյ և հեշտացրեց Գինայի Պարիզ բերած ութ հազար դուկատից վերջինը շռայլելը: Թէ դորա հետեանքն ինչ եղաւ, դիւրին է երեւակայել: Գինան մի քանի ժամանակ պարտքով էր ապրում Պարիզում: Բայց այնքան պարտք արաւ, որ պարտատէրերը սկսեցին նորան հալածել և բոշաների առաջին բանաստեղծուհին, հռչակած զեղեցկուհին, դատաստանական կարգով ուղարկեց իւր հայրենիքը—Սերբիա:

Այդպէս էր ահա Գինա Ռանիչիչի փայլուն և մրկալի կեանքը: «Նա խաղացի իմ դերս և իջաց բեմից», իբրեւ իւր կենսագրութեան

վերջաբան ասաց նա Վլիսլոցկուն և արտասուքի երկու խոշոր կաթիլներ ցած գլորեցան նորա այտերից:

Գինայի բանաստեղծութիւնների մէջ չի լսոււմ ուրախ ներդաշնակութիւն, նոցա մէջ երգոււմ է աշխարհային աղէտը, անհամաձայնութիւն ինքն իրա և աշխարհի հետ, յաւիտենական յոյսեր և մշտական հիասթափումն, կրքերի անզուսպ կրակ և խիստ իրականութեան դառն գիտակցութիւն...

Իւր աղքատ մալքենի լեզւին շատ բանաստեղծութիւնների մէջ նա կարողացել է չլռեանաւած ոյժ և նրբութիւն տալ, թէև նա գրոււմ էր խառն բարբառներով, վերցնելով բառերը մասամբ թուրքաց, մասամբ Սերբիացոց բոշաներից:

Նորա ոտանաւորները ախորժալուր և ներդաշնակ են: Արտայայտութիւնները, պատկերները, խօսքի դարձաւածները ո՛ր մի ձևական արհեստական բան չունին: Նորա բոլոր բանաստեղծութիւնների մէջ նկատելի է գերմանականի ազդեցութիւնը, որի հետ նա շատ լաւ ծանօթ էր:

Թէ Ֆիլզիկայէս և թէ բարոյապէս խորտակւած, Գինա Ռանիչիչը իւր կեանքի վերջին քսան տարիները անցկացրեց իւր ցեղի մէջ ծայրայեղ չքաւորութեան մէջ: Իսկ այժմ առաջին բոշա բանաստեղծուհին իւր հանգիստը մի անյայտ շիրմի գրկում գտաւ, որին ձանաչոււմ է միայն նորա վերայ սաւառնող քամին... Նա մեռաւ 1891 թւին:

Թարգմանելով այս յօդւածը ռուսերէնից, մեր նպատակն էր պոլսեցի հայ գրագէտների ուշադրութիւնը գրաւել այս հետաքրքրաշարժ անձնաւորութեան վերայ, որպէս զի օր առաջ հաւաքւէին և լոյս ընծայւէին նորա հայերէն ստեղծագործութիւնները, եթէ մինչև օրս կորստի չեն մատնւած նոքա, որոնց մասին յիշատակոււմ է գիտնական Վլիսլոցկին:

Հայերս անտարակոյս իրաւունք ունինք այդ Լերոպական հռչակ վայելող գնչուհու տաղանդով պարծենալու, քանի որ նորան կորուստից ազատողը և հիմնաւոր կրթութիւն տուողը մի պոլսեցի հայ է եղել: